

A Horthy-korszak soha nem állított volna ilyen

Rainer M. János történésznek tetszik a nyugodt, egyszerű, letisztult, gondolkodásra készítető Trianon-emlékmű a Kossuth téren, amely valahogy mégis az Orbán-kormány államközpontúságának is emléket állít. A kormány emlékezetpolitikájának módszereivel azonban nem ért egyet Rainer, és arról is beszélt a Pesti Hírlapnak, hogy él tovább a tavaly felülről a megszűnés szélére vezényelt 1956-os Intézet.

Itt találkoztunk a Kossuth téren, ahol nemrég adták át a Trianon-emlékművet, mit gondol róla, milyen emlékezetpolitikai elgondolásokat lát rajta.

A hely két kérdést is felvet – mert ez most nagyon érdekes helyé vált. A tér, ahogy látjuk, a második világháborúig látható tér rekonstrukciója. Ez a rekonstrukció nagy jelentőségű: arra utal, hogy a mai kormányzat valamiféle előképnek tekinti a két világháború közötti Magyarországot, amely persze a dualizmuskori Magyarország, a Nagy-Magyarország utóda volt, és amelynek politikai célja ennek lehetőség szerinti visszaállítása volt. Ez önmagában is elég markáns üzenet, amely paradigmaváltás a rendszerváltás utáni magyar demokrácia váltakozó emlékezetpolitikáihoz képest. Azok ugyanis a magyar demokratikus hagyományokat vállalták vagy mutatták fel valahogy. Az új emlékezetpolitika viszont a két világháború közötti konzervatív, etatista, azaz államközpontú, akkori szóval „keresztény-nemzeti” hagyományt vállalja. A demokratikus hagyományok, mint a nagy társadalmi mozgalmaké, például 1956-é, vagy a magyar szociáldemokráciáé, de akár a népieké is, háttérbe szorultak.

A kormány azzal indokolta a tér rekonstrukciójánál épp az 1944-es évet tekintetbe venni, mert ekkor volt utoljára szuverén állam Magyarország.

A szuverenitás kétféleképpen gondolható el, államjogi értelemben – ilyen értelemben Magyarország pont annyira volt szuverén 1943-ban, mint 1964-ben: alanya volt a nemzetközi jognak, képviselői részt vehettek a nemzetközi szervezetekben, tehát ez az érv ilyen értelemben nem állja meg a helyét. Ha azt nézzük, hogy lehetséges-e valódi szuverenitás egy Magyarország-méretű országnak a 20. században, akkor arra azt lehet mondani, hogy 1943-ban pont annyira nem volt szuverén Magyarország, mint 1959-ben vagy 1979-ben. A hitleri Németország szoros szövetségesei voltunk, és az, hogy mi történik a külpolitikában, hogy viszonyulunk a háborúhoz, mi történik a belpolitikában, nem volt mindig a saját döntésünk. Ezt az érvet álságosnak tartom.

Mi a tér másik üzenete?

Az, hogy kívánatos-e kormányzati szempontból, hogy a magyar állam és polgárai harmóniában együtt éljenek-e a teljes múltjukkal. Az a gesztus, hogy elvitték a Nagy Imre-szobrot, amit már a 90-es évek alatt állítottak, arra utal, hogy nem. És nem azért, mert a szobrot ócskavastelepre vitték. Nem, nagyon szép helyre vitték, nincs azzal semmi baj a Jászai Mari téren. Azzal van a gond, hogy a mindenkor állam jogot formál arra, hogy kizárólagosan alakítsa a közös teret, nem hagy benne helyet az általa nem kívánatosnak tartott múltaknak. Azt gondolom, a közös múltban minden korszaknak megvan a maga helye, és ha jeleket hagytak, akkor – ha nincs közvetlen életveszély – érdemes meghagyni, mert többek vagyunk tőle. Nem rajongok a klasszikus szocialista realizmus emlékeiért, de hibának tartom, ha ezektől meg akarunk szabadulni, mert ezáltal kevesebbek vagyunk. Az államhatalomnak pedig nincsen joga ahhoz, hogy erőszakosan, hatalmi eszközökkel formálja a társadalom emlékezetét. Ami eddig a Kossuth téren volt, az rekonstrukció. Hiányzott belőle minden

kreatív mozzanat. Ez az új emlékmű viszont hozzáad valamit a térhez, és nagyon sok minden tetszik benne. Tetszik az egyszerűsége, hogy nem egy 19-20. századi emlékjel, felkiáltójel, amibe beleütközünk, fizikailag vagy a látványába. És interaktív, mert mozgásra, olvasásra kész – úgyhogy, ha nem is túl eredeti dolog (ismerjük a washingtoni, berlini előképeket), ez jó megoldás. Azzal, hogy Trianon máig ható trauma, nem érték teljesen egyet, elnyerte már a jelentését, és nem kellene az állandó ismételtetéssel folytonosan ébren tartani egy fájdalmas állapotot. Ennek a történetnek vége van, semmi problémát nem látok abban, hogy megfelelő távolságból emlékezzünk.

A téren megjelenő szobrok, emlékművek hangulata elég gyászos: a Kossuth szoborcsoport, a Tisza-szobor, a Vértanúk emlékműve, és maga a Trianon-emlékmű is sérelmekről beszélnek, sérelmeket hirdetnek. A Trianon-emlékműnek temetői hangulata van. A Nagy Imre-szobornak legalább volt egy köztársaságpárti, előremutató jellege.

A sérelemérzés állami rangra emelésének is csúcspontja volt a Horthy-korszak, az is sérelemközpontú emlékezetpolitikát alakított ki, amit a mai kormány örömmel átvész. Ez látszik a Vértanúk emlékművén, amelynek előoldala ugyanaz, mint az eredetie, de a hátulja a sárkányt legyőző férfialakkal új feliratot kapott, amiben az 1945 utáni szovjet típusú rendszer áldozataira is kiterjesztik az emlékezést, amely eredetileg az 1918–1919 „vértanúinak” szólt. Átugorják a Horthy-korszakot, majd a következő korszak mártírjainak is dedikálják azt az emlékművet, ami már akkor itt állt, amikor az a korszak még nem is létezett. Különös időutazás zajlik itt. Temetői hangulat? A trianoni emlékmű elhelyezése kicsit valóban ezt a hatást kelti. De a temető nem elsősorban az eleven, friss gyász és a mindennapjainkat átjáró fájdalom helye, hanem az emlékezésé. A temetőben már belenyugszunk a veszteségbe. A Horthy-korszak soha nem állított volna Trianonnak ilyet. Ez itt most nem az eleven fájdalom szobra, nem is szobor, ez lezárás, kis névtáblák a kőbe vésvé. Ez persze az én értelmezésem. Az is jó ebben, hogy többféle értelmezésnek helyet ad.

Mi a helyzet a sokat kritizált helységnevekkel?

Felsorolni a hajdan volt ország településeit, ez szerintem jó ötlet. Az 1913-as helységnévtárból vannak ezek a nevek, amelyek a késő dualizmus puha-agresszív magyarosító politikájának terméke volt: több száz olyan településnek adtak magyar nevet, ahol nem éltek magyarok, és senki nem használta ezeket.

Használatuk tehát megkérdőjelezhető, és bevallom, nem tudom, mi lett volna a jó megoldás.

De azt tudom, hogy ez a megoldás teljesen harmóniában van a kormány emlékezetpolitikájával, annak mélyen fekvő szemléletével. Mert ez az emlékmű nem az egykori Magyarország, nem a magyar társadalom emlékműve, hanem a Trianon előtti magyar államé. Az elveszett államé, aminek az volt a meggyőződése, hogy polgárai majd egyszer nemcsak politikai nemzetként lesznek magyarok – magyar az, akinek magyar az állampolgársága –, hanem zömmel nyelvükben, kultúrájukban, lojalitásukban, sőt identitásukban is. Ezért adtak a településeknek magyar neveket. Ez tehát a mai, mélyen etatista emlékezetpolitikának a kiválóan sikerült, hű lenyomata, tartalmilag is – mert ez a fontos, az állam. E szemlélet szerint a világról gondolkodás legfontosabb egysége a nemzetállam. Szerintem a társadalom, a sokféle mikro- és makroközösség mind az lehet. Fontos az állam, de polgárainak sokféle, párhuzamos identitása fontosabb. Jó lett volna 100 év után másképp elgondolni Trianont, társadalomban.

Lát valami előremutató, a jövő felé gesztust tevő mozzanatot az emlékműben?

Van ott egy Ézsaiás-idézet arról, hogy az igazság végül megnyugvást és békességet hoz. Ebben a kontextusban az igazság némileg terhelt fogalom – Justice for Hungary, ez a Horthy-korszak revíziós nemzetközi propagandájának egyik fontos jelszava volt. Ilyen apró részleteket már nem nagyon tanítanak az iskolában, de a történészek emlékeznek rá.

Ám mivel ez tényleg régen volt, itt az igazság arra is utalhat, hogy van valami módja a megnyugvásnak. 1989 előtt jórészt lefojtották Trianon emlékét, így logikus volt, hogy a rendszerváltás után feltört. Horror volt látni 1990 márciusában a marosvásárhelyi pogromot, és arra gondolni, hogy akkor ez most az élet része lesz? Nem lett, hála istennek, de ez az egyetlen mozzanat is megmutatta, hogy ezzel kell valamit csinálni. Az agresszív, etatista emlékezetpolitika rontott ezen valamit, ez az emlékmű ezen a téren pedig javít – de lehet, hogy csak alkati optimizmusom beszél belőlem.

Cikk a cikkben

Intézet a magasban

2019 elején a kormány egy tollvonással a Veritas Intézethez csatolta a 30 éves 1956-os Intézetet, tiltakozásul az intézet teljes állománya lemondott, mert úgy ítélték meg, hogy el akarják lehetetleníteni a többször is markáns és a kormányéval ellentétes véleményt megfogalmazó intézményt. Az intézetet vezető Rainer M. János egy éve arról beszélt, hogy megalakulóban van egy Valódi 1956-os Intézet. Erről most azt mondja, a tízfős közösség virtuálisan él, változó intenzitású tevékenységet folytat. Tavaly nyár óta létrehoztak egy új honlapot, az 1956osintezet.hu-t, ami letisztult, kisebb oldal, ahová kitették a történetüket, egykori éves beszámolóikat, terveiket. Elérhetővé tették kiadványaikat, és egy fontos misszióval kapcsolatos aloldal is indult, a Digitális Oral History Archívum. Ennek az eredetije fizikai értelemben átkerült a Veritas Intézetbe, és ott kutatható is. „Egy részét, mintegy egyharmadát mi is forgalmazzuk digitálisan, kutatási kérelem után a kutató megkapja a kívánt interjút, amit elolvashat” – mondta Rainer. Céljuk volt az is, hogy konferenciákon is megjelenjenek mint 1956-os Intézet, ez 2019-ben várakozásukon felül sikerült. Ki akarják adni az 1992 óta minden évben megjelenő évkönyvüket is. A 2019-es már nyomdában van, ez az 1970-es évekről szól, csak közbeszólt a járvány. És a 2020-as is egyben van, jelenleg szerkesztik, ez pedig 1989-ről szól. Mindehhez az anyagi fedezetet az 1956-os Intézet Alapítvány biztosította, pár millió forintos, jelképes összeggel. Ehhez még elnyerték a Summa Artium Autonóm kultúra pályázatának támogatását, amelynek finanszírozója az Open Society Alapítvány New Yorkból, tehát a Soros Alapítvány, ami egyébként az 1990-es évek legeleje óta támogatta az intézetet, és később is többször, igen nehéz pillanatokban segített, például 1998–99-ben, vagy 2010-ben. „Amire hálával gondolok, s büszke vagyok rá” – tette hozzá Rainer. Maradt tehát egy „intézet a magasban”, utalt Rainer Illyés Gyula Haza a magasban című versére, amit 1938-ban írt arról, hogy ha a haza el is vész, szellemi teljesítménye és lelki tartalma megmaradhat. Arról kevés dolog derült ki, miért is volt szükség az átszervezésre. Az egyetlen megjegyzést az ügyben a miniszterelnök tette a Parlamentben, amikor erről kérdezték, emlékezett vissza Rainer, azt mondta a képviselőnek, ne aggódjon az 56-os Intézet miatt, jó helye lesz a Veritasban. Ungváry Krisztián közérdekű adatként kikérte a döntéselőkészítő dokumentumot: a kormányülésre készült előterjesztést. Ebben az olvasható, hogy mindez az intézet

érdekében, feladata fontossága miatt történt. Egy hivatásos kutatóintézetben jobb feltételek lesznek, amelyek megkönnyítik és kiteljesítik a kutatásait. Az is benne volt, hogy a kormány emlékezetpolitikai céljainak szolgálatába kell állítani a jelenkor-történeti kutatást, és mindenek hatékonysága a kormánynak szívügye – ezek az okok. Rainer szerint ezt persze senki nem vette komolyan, a valódi cél az autonómia köreinek felszámolása volt.